

ΜΟΝΑΧΙΣΜΟΣ: Η ΑΠΟΛΥΤΗ ΙΣΟΤΕΛΕΙΑ ΤΩΝ ΦΥΛΩΝ*.

Ἡ μετατόπιση τοῦ κέντρου τῆς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας στὰ παράλια τοῦ Βοσπόρου καί ἡ ἀναγνώριση τοῦ χριστιανισμοῦ ὀδήγησαν στή γένεση τοῦ ἱστορικοῦ ἐκείνου φαινομένου, πού ὀνομάζουμε Βυζαντινὴ αὐτοκρατορία. Ὁ χριστιανισμός ἀπὸ ἐπαναστατικό κίνημα γίνεται στοιχεῖο σταθερότητας. Οἱ μεγάλοι Πατέρες τῶν πρώτων αἰώνων διατυπώνουν τὰ δόγματα ἀντικρούοντας ἐθνικούς καί αἰρετικούς, ἀλλὰ καί ἀγωνίζονται γιὰ τὴν κοινωνικὴ δικαίωση τῶν ἀδυνάτων, ταπεινῶν καί καταπιεζομένων, τοὺς ὁποίους κυρίως ἐκφράζει ἡ νέα θρησκεία. Κανένα ὅμως κίνημα, πολιτικό, κοινωνικό, θρησκευτικό, δὲν μπόρεσε νὰ σῇσει, ὅ,τι μακροχρόνιες διεργασίες εἶχαν ἀποκρυσταλλώσει στὶς κοινωνίες, μέσα στὶς ὁποῖες γεννήθηκε κι ἀναπτύχθηκε. Ἔτσι στὴ βυζαντινὴ κοινωνία, πού διαμορφώθηκε ἀπὸ τὸ συγκρητισμὸ ἑλληνορωμαϊκῶν καί ἀνατολικῶν παραδόσεων, δὲν ἦταν δυνατό νὰ ἐφαρμοστεῖ τὸ *οὐκ ἔνι ἄρσεν καί θῆλυ*¹ τῆς Καινῆς Διαθήκης.

Σέ ὅλη τὴ μακροχρόνια ζωὴ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, ζωὴ ἔντεκα αἰώνων, ἡ κοινωνικὴ θέση τῆς γυναίκας συμφωνεῖ μᾶλλον μέ ὅσα γράφει ἡ Παλαιὰ Διαθήκη², παρά μέ ὅσα κήρυξε ὁ ἀπόστολος τῶν ἐθνῶν. Ἐκτός ἀπὸ τὸ ρόλο τῆς συζύγου καί τῆς μητέρας, ἡ γυναικεία ἀπασχόληση ἀντιμετωπίζεται ὡς συμπληρωματικὴ καί ὑποβοηθητικὴ τῆς ἀνδρικής· ἡ δραστηριότητα τῆς γυναίκας ἔχει σκοπὸ νὰ ὑπηρετεῖ τὶς ἀνάγκες τῶν ἄλλων. Ἡ πραγματικὴ ἰσότητα τῶν φύλων ἄλλωστε παραμένει αἰτούμενο καί στὶς σύγχρονες κοινωνίες.

Ἡ κρίση ὅμως πού συνόδευσε τὴν κατάρρευση τοῦ ἀρχαίου κόσμου ὀδηγεῖ σέ νέα θέαση τῆς ζωῆς, σέ νέες ἀξίες, σέ νέους ἠθικούς κανόνες· ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τὰ γήινα προσανατολίζεται πρὸς τὸ *ἐπέκεινα*. Ἡ ἐπίγεια ζωὴ εἶναι ἀγώνας, γιὰ νὰ κατισχύσει τὸ καλύτερο μέρος τοῦ ἀνθρώπου πάνω στό κατώτερο, ἀγώνας γιὰ τὴ λύτρωση τῆς ψυχῆς. Ὁ ἀγώνας αὐτός πραγματώνεται βέβαια μέσα στὴν κοινωνία· ὑπάρχουν ὅμως καί ἄνθρωποι, πού κυριευμένοι ἀπὸ τὸν πόθο τῆς λύτρωσης ἐπιζητοῦν *προεκδημῆσαι τοῦ σώματος καί ζῶντες τεθνᾶναι*³. Εἶναι οἱ μοναχοί, πού ὑποτάσσοντας τὴ σὰρκα στό πνεῦμα ἀγωνίζονται νὰ φτάσουν στὴν καθολικὴ αὐτοσυνειδησία· δὲν εἶναι νεκροί εἶναι νεκρούμενοι. Μέ τὴ διακοπὴ κάθε ἐπικοινωνίας μέ τὸν

* Ἀνακοίνωση στό Συμπόσιο, πού ὀργάνωσε τὸ Καναδικὸ Ἀρχαιολογικὸ Ἰνστιτοῦτο, μέ θέμα: *Γυναῖκες τοῦ Βυζαντίου καί Μοναστικός βίος* (Ἀθήνα, 28-29 Μαρτίου 1988).

1. Gal. 3, 28.

2. Gen. 2, 18: Καί εἶπεν κύριος ὁ Θεός· «οὐ καλὸν εἶναι τὸν ἄνθρωπον μόνον· ποιήσωμεν αὐτῷ βοηθὸν κατ' αὐτόν».

3. Θεοφ. Σιμοκάττης, I 14, 8: 62.

ἔξω κόσμο, τὴν καταστολή κάθε ἐπιθυμίας, τὴ λύτρωση ἀπὸ κάθε πάθος⁴ καὶ τὴ συνεχή προσευχή ὁ ἄνθρωπος ἀνάγεται εἰς θεοειδῆ μονάδα καὶ φιλόθεον τελειῶσιν, ὅπως λέγει ὁ Ψ.Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης⁵. Ἡ ψυχὴ σὲ πλήρη κάθαρος φωτίζεται ἀπὸ τὸ οὐράνιον φῶς καὶ ἐνώνεται μὲ τὸ Θεό, τὴν ἀλήθεια, γίνεται ἄξια ν' ἀπολαύσει στὸν κόσμο αὐτὸ τὴν οὐράνια μακαριότητα.

Διαβάς τὰ μέτρα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, πρὸς τὴν ἀσώματον πολιτείαν ἐαυτὸν μετέστησεν ὁ τὸν τῶν ἀγγέλων βίον ἐλόμενος, λέγει ὁ Μ. Βασίλειος⁶. Μὲ τὴν ἄσκησιν ὁ γήινος καὶ φθαρτὸς ἄνθρωπος ἐξαλείφει τὸ διχασμό, ποὺ δημιούργησε ἡ ἀνυπακοή του στὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, ξαναγυρίζει στὴν ἀρχέγονη κατάσταση τῶν πρωτοπλάστων πρὶν ἀπὸ τὸ προπατορικὸ ἁμάρτημα, εἰς τὸ ἀρχαῖον ἀπλοῦν⁷, γίνεται μοναδικός⁸ καταργώντας τὸ διχασμό σὲ ψυχὴ καὶ σῶμα, σὲ καλὸ καὶ κακὸ, σὲ ἄνδρα καὶ γυναῖκα· εἰς οἱ δύο τῇ πρὸς τὸ κρεῖττον ἀνακρίσει συμφυέντες γίνονται, λέγει ὁ Γρηγόριος ὁ Νύσσης⁹. Ὑποτάσσοντας τὴ σάρκα στὸ πνεῦμα οὔτε ὁ ἄνδρας εἶναι πιά ἄνδρας οὔτε ἡ γυναῖκα γυναῖκα¹⁰, ὁ ἄνθρωπος χάνει τὴν αἴσθησιν τῆς διαφορᾶς τῶν φύλων, ποὺ συνειδητοποίησαν οἱ πρωτόπλαστοι μετὰ τὴν ἔξωση ἀπὸ τὸν Παράδεισο¹¹.

Θεωρητικὰ λοιπὸν δὲν ὑπάρχει διάκριση τοῦ ἀνθρώπου σὲ φύλα στὴ βίωση τοῦ μοναχικοῦ ἰδεώδους καὶ γι' αὐτὸ ὅλοι οἱ θεωρητικοὶ καὶ πρακτικοὶ τοῦ μοναχισμοῦ Πατέρες, Παχώμιος, Μ. Βασίλειος, Γρηγόριοι (Θεολόγος & Νύσσης), Μακάριος ὁ Αἰγύπτιος, Ἰσαάκ ὁ Σύρος, Εὐάγριος ὁ Ποντικός, Μάρκος ὁ Ἐρημίτης, Ψ.Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγί-

4. Ἰω. Κλίμακος, *PG* 88, 1148-1149: Περὶ τοῦ ἐπιγείου οὐρανοῦ, τῆς θεομιμητοῦ ἀπαθείας καὶ τελειότητος καὶ ἀναστάσεως ψυχῆς πρὸ τῆς κοινῆς ἀναστάσεως.

5. *PG* 3, 532-533.

6. Λόγος ἀσκητικός, *PG* 31, 873.

7. Αὐτόθι, *PG* 31, 869: Οὐκοῦν ἐπανέλθωμεν εἰς τὴν ἐξ ἀρχῆς χάριν, ἧς διὰ τῆς ἀμαρτίας ἠλλοτριώθημεν.

8. Κλήμης Ἀλεξανδρεὺς, *Στρώματα* IV 152, 1: εἰς δὲ τὴν ἀπάθειαν θεοούμενος ἄνθρωπος ἀχράντως μοναδικὸς γίνεται. Π8. IV 157, 2: μοναδικόν ἐστι γενέσθαι ἀπερισπάστως ἐνούμενον ἐν αὐτῷ. Βλ. καὶ Μ. Harl, «A propos des Logia de Jesus: Le sens du mot Μοναχός», *REG* 72 (1960) 464-474.

9. *PG* 44, 1289 D — Π8. J. Daniélou, *Platonisme et théologie mystique. Doctrine spirituelle de Saint Grégoire de Nysse*, 1953, 35-45. Βλ. καὶ Ψ.Διονύσιος Ἀρεοπαγίτης, *PG* 3, 533: οἱ μὲν θεραπευτὰς οἱ δὲ μοναχοὺς ὀνομάζοντες... τῆς ἀμερίστου καὶ ἐνιαφίας ζωῆς, ὡς ἐνοποιούσης αὐτούς... εἰς θεοειδῆ μονάδα καὶ φιλόθεον τελειῶσιν.

10. Μ. Harl, «A propos des Logia de Jesus...», 470.

11. Gen. 3, 7: καὶ διηνοιχθῆσαν οἱ ὀφθαλμοὶ τῶν δύο καὶ ἔγνωσαν ὅτι γυμνοὶ ἦσαν. Βλ. Μ. Harl, *La prise de conscience de la nudité d'Adam. Une interprétation de Genèse 3, 7 chez les Pères Grecs*, *Studia Patristica* 92, Berlin 1966, 480-490.— Κατὰ τὴν ἔξωση ἀπὸ τὴν Ἑδέμ (Gen. 3, 16): (ὁ Θεός) τῇ γυναικὶ εἶπεν· «καὶ πρὸς τὸν ἄνδρα σου ἡ ἀποστροφή σου καὶ αὐτὸς σου κυριεύσει» καὶ 4, 1-2: Ἀδάμ δὲ ἔγνω Εὐάν τὴν γυναῖκα αὐτοῦ καὶ συλλαβοῦσα ἔτεκεν τὸν Κάιν.

της, Ἰωάννης τῆς Κλίμακος, Μάξιμος ὁ Ὁμολογητής, Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, Θεόδωρος ὁ Στουδίτης, Φιλόθεος ὁ Σιναΐτης, Νεῖλος ὁ Ἀσκητής, Θεόδωρος Ἐδέσσης, Διάδοχος Φωτικῆς, Συμεών ὁ Νέος Θεολόγος, Νικήτας Στηθᾶτος, Θεόληπτος Φιλαδελφείας, Ξανθόπουλοι, Γρηγόριος Σιναΐτης, Γρηγόριος Παλαμᾶς κ.ἄ. δὲ θεσπίζουν ιδιαίτερους κανόνες γιὰ τὸν ἀνδρικό καὶ τὸ γυναικεῖο μοναχισμό καὶ ὁ Ρωμανός ὁ Μελβδός συνθέτει ἓνα κοντάκιο ... *εἰς ὁσίους μοναχοὺς, ἀσκητὰς καὶ μοναζούσας*¹².

Εἶναι λοιπόν ὁ μοναχισμός ἡ μόνη πτυχή τῆς ζωῆς, ὅπου ἐφαρμόζεται ἡ ἀπόλυτη ἰσοτέλεια τῶν φύλων; Θὰ προσπαθήσουμε ν' ἀπαντήσουμε στὸ ἐρώτημα σταχυολογώντας ἀπὸ πατερικά, ἀγιολογικά, ἱστορικά καὶ ἄλλα λογοτεχνικά κείμενα, πρακτικά Συνόδων καὶ τυπικά μοναστηριῶν, ὅ,τι μποροῦν νὰ περιλάβουν τὰ στενά χρονικά πλαίσια μιᾶς ἀνακοίνωσης.

Εὖνω στὰ ἀγιολογικά κείμενα (μαρτύρια, βίοι ἀγίων, ἐγκώμια) ἀφθονοῦν τὰ παραδείγματα γυναικῶν ἀγίων, ὁσίων, μαρτύρων, ποὺ διακρίθηκαν γιὰ τὴν ἐνάρετη ζωὴ τους, ἀγωνίστηκαν τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν καὶ *πίστει ἐτελειώθησαν*, ὁ γυναικεῖος μοναχισμός ἀφῆσε πολὺ λιγότερα ἴχνη. Πολύ λίγα τυπικά γυναικείων μονῶν σώζονται, ποὺ ἀνήκουν κυρίως στοὺς ΙΒ'-ΙΔ' αἰῶνες. Τὰ σπουδαιότερα εἶναι: 1) Τῆς μονῆς τῆς *Θεοτόκου Κεχαριτωμένης*, ποὺ ἱδρυσε τὸ 1110 περίπου *Εἰρήνη ἐν Χριστῷ Θεῷ πιστὴ βασίλισσα Ῥωμαίων ἡ Δούκαινα*¹³ καὶ 2) τῆς μονῆς τῆς Βεθαίας Ἐλπίδος, ποὺ ἱδρυσε στὰ μέσα περίπου τοῦ ΙΔ' αἰῶνα (1345) ἡ Θεοδώρα, κόρη τοῦ σεβαστοκράτορα Κωνσταντίνου, ἀδελφοῦ τοῦ Μιχαήλ Η' τοῦ Παλαιολόγου, καὶ ὁ σύζυγός της *Ἰωάννης Κομνηνός, Δούκας, Συναδηνός καὶ μέγας στρατοπεδάρχης καὶ κτίτωρ*¹⁴. Ἀποσπάσματα, μεγάλα ἢ μικρά, σώζονται καὶ ἀπὸ τὰ τυπικά τῶν μονῶν:

α') *Ὑπεραγίας Θεοτόκου τοῦ Λιβός*, ποὺ ἱδρυσε στὰ τέλη τοῦ ΙΓ' αἰῶνα Θεοδώρα ἡ Παλαιολογίνα, σύζυγος Μιχαήλ τοῦ Η', στὰ ἐρείπια τῆς κατεστραμμένης κατὰ τὴ Λατινοκρατία ἀνδρικῆς μονῆς¹⁵,

β') *Κοσμᾶ καὶ Δαμιανοῦ*, ποὺ, κατεστραμμένη κι αὐτὴ, ἀνακαινίστη-

12. P. Maas - C. A. Trypanis, I, ἄρ. 55, 472-482. — J. Grosdidier de Matons, V, ἄρ. 53, 373-453.

13. P. Gautier, Le typikon de la Théotokos Kécharitôménè, REB 43 (1985) 5-165. — R. Janin, «Le monachisme byzantin au moyen âge. Commende et typica (X^e-XIV^e s.)», REB 22 (1964) 19, 36-38.

14. H. Delehay, *Deux typica byzantins de l'époque des Paléologues*, Bruxelles 1921 = *Synaxaires byzantins, ménologues, typica*, Variorum Reprints, London 1977, VI, 18-105.-R. Janin, «Εὐθ' ἄνωτ., 21, 40-41.

15. H. Delehay, *Deux typica...*, 106-136 — R. Janin, «Le monachisme...», 20, 38-39.

κε από την αυτοκράτειρα Θεοδώρα μετά τό θάνατο τοῦ Μιχαήλ τοῦ Η', ὅπως καί ἡ προηγούμενη¹⁶,

γ') Φιλανθρώπου Σωτήρος, πού ἀνακαίνισε ἐκ βάθρων στίς ἀρχές τοῦ ΙΔ' αἰώνα (1312) ἡ Εἰρήνη Λασκαρίνα, ἡ Παλαιολογίνα, διὰ τοῦ θείου καί ἀγγελικοῦ σχήματος μετονομασθεῖσα Εὐλογία, χήρα τοῦ γιου τοῦ Ἀνδρονίκου τοῦ Β' Παλαιολόγου, Ἰωάννου¹⁷,

δ') Θεοτόκου τοῦ Βούζη, πού μετέθεσε τόν Ὁκτώβριο τοῦ 1143 ἀπό τήν τοποθεσία τῆς Ἀρειας ὁ Λέων, ἐπίσκοπος Ἄργους καί Ναυπλίου, γιά νά εἶναι πιό ἀσφαλής ἀπό τούς πειρατές¹⁸,

ε') Θεοτόκου τῆς Βαιοναίας, πού ἱδρυσε τό 1400 περίπου ὁ Νεῖλος Δαμιλάς στήν Κρήτη¹⁹.

Ἀπ' ὅσα τυπικά σώζονται²⁰, βλέπουμε ὅτι οἱ τυπικές διατάξεις τῶν γυναικείων μοναστηριῶν ἀκολουθοῦν τά πρότυπα τῶν ἀνδρικῶν²¹. Ἄν μάλιστα λάβουμε ὑπ' ὄψη ὅτι τά τυπικά τῶν ἀνδρικῶν μονῶν δέν παρουσιάζουν καί μεταξύ τους ἀπόλυτη ὁμοιομορφία, οἱ διαφορές σέ μερικές λεπτομέρειες δέν εἶναι κάτι σημαντικό. Ὁ ἀνδρῶς μοναχισμός θεωρεῖται πρότυπο γιά τό γυναικεῖο. Ἡ αυτοκράτειρα Εἰρήνη ἡ Δούκαινα ἱδρύει τή μονή τῆς Κεχαριτωμένης τό θῆλυ πρὸς ἀρετὴν ἀρρενοῦσα τῇ ἀδελφότητι²².

Κανείς δέν ἀμφισβητεῖ τή δυνατότητα τῆς γυναίκας νά κατανικήσει τή γυναικεία ἀσθένεια²³ καί νά χρησιμεύσει ἀκόμη ὡς πρότυπο γιά τούς ἄνδρες ἀσκητές. Ἐν τούτῳ τῷ μοναστηρίῳ, διηγεῖται ὁ Παλλά-

16. H. Delehay, *Deux typica...*, 136-140. — R. Janin, «Le monachisme...», 21, 39.

17. Σῶζεται μόνο μικρό ἀπόσπασμα, πού ἐξέδωκε ὁ Ph. Meyer, «Bruchstücke zweier typika κτητορικά», *BZ* 4 (1895) 48-49. — R. Janin, «Le monachisme...», 21, 39-40.

18. Ὁ Λέων μετέβαλε τὴν «ἐπ' ὀνόματι τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου ἐν τῇ τοποθεσίᾳ τῆς Ἀρειας» μονή σέ ἀνδρική καί τή γυναικεία μετέθεσε στά μεσόγεια. Στὸν πρόλογο τοῦ τυπικοῦ τῆς μονῆς τῆς Ἀρειας βρίσκουμε λίγα καί γιά τή μονή τῆς Θεοτόκου τοῦ Βούζη. Βλ. F. Miklosich - J. Müller, *Acta et diplomata graeca medii aevi*, V, 179-180. — R. Janin, «Le monachisme...», 19, 41.

19. S. Pétridès, *Bulletin de l'Institut archéologique russe à Constantinople* XV (1911) 95-109. — R. Janin, «Le monachisme...», 21, 41-42.

20. R. Janin, «Le monachisme...», 18-21. — K. A. Μανάφης, *Μοναστηριακά Τυπικά — Διαθήκαι*, Ἀθῆναι 1970 — C. Galatariotou, *Byzantine ktetorika typika: a comparative study*, REB 45 (1987) 77-138, ὅπου καί σχετική βιβλιογραφία.

21. Κεχαριτωμένης θ', σ. 31, 219-221: Διορισθῆσεται δέ τά περὶ τούτου, καθά τοῖς θείοις πατράσι περὶ τῶν ἀρτί ἀποταξαμένων διηγκρύνηται τε καί διηγόρευται. Πθ. Φιλανθρώπου 48, 21: διορισθῆσεται δέ τά περὶ τούτου, καθά τοῖς πάλαι ἁγίοις καί θεοφόροις πατράσι καί τοῖς νῦν ἁγίοις ἀρχιερεῦσι καί ἐμπειροτάτοις ἀσκηταῖς καί μονάζουσι...

22. Κεχαριτωμένης, σ. 25, 118.

23. Παλλαδίου, *Λαυσιακόν* 41, 2-4: 210 (Bartelink): ὁ Θεός τά ἴσα τοῖς ἀνδράσι τῶν ἄθλων ἐχαρίσατο, ὑπὲρ τοῦ μὴ προφασίζεσθαι αὐτάς ὡς ἀσθενεστέρας οὐσας πρὸς κατόρθωσιν τῆς ἀρετῆς. Βλ. K. A. Benasser, *Gender and Sanctity*, New Brunswick, New Jersey 1984.

διος στη Λαυσιακή ιστορία²⁴, άλλη γέγονε παρθένος υποκρινόμενη μωρίαν... Παρέστη οὖν ἄγγελος τῷ ἁγίῳ... ἀναχωρητῇ... ἀνδρὶ δοκιμωτάτῳ, καὶ λέγει αὐτῷ: «Διὰ τί μέγα φρονεῖς ἐπὶ σεαυτῷ ὡς εὐλαθῆς... θέλεις ἰδεῖν εὐλαβεστέραν σου γυναῖκα; ἄπελθε εἰς τὸ μοναστήριον τῶν γυναικῶν... καὶ ἐκεῖ εὐρήσεις μίαν διάδημα ἔχουσαν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς· αὕτη σου ἀμείνων ἐστί...» Ἐλθούσης οὖν αὐτῆς ἐθεάσατο τὸ ράκος τὸ ἐπὶ τοῦ μετώπου αὐτῆς, καὶ πεσὼν εἰς τοὺς πόδας αὐτῆς λέγει αὐτῇ: «Εὐλόγησόν με».

Ἡ μοναχὴ, ὅπως καὶ ὁ μοναχός, σπάζοντας κάθε δεσμό μέ τὸν κόσμῳ²⁵ ἀλλάζει κατὰ κανόνα τὸ ὄνομά της· ἡ Θεοδώρα γίνεται Θεοδούλη²⁶ ἢ Θεοδοσία, ἡ Εἰρήνη²⁷ ἢ ἡ Εὐφροσύνη γίνεται Εὐλογία ἢ Εὐγενία, ἡ Ἄννα γίνεται Ἀρετὴ κ.ο.κ.· ἀξιῶνεται τῆς πνευματικωτέρας ἀμφιέσεως ντύνεται τὸ ἀγγελικόν σχῆμα²⁸, τὸ μοναχικόν σχῆμα²⁹, τὸ ράκος, καὶ περιζώννεται τὸ θεῖον δέρας τὸ τῆς ἐκουσίτου νεκρώσεως σύμβολον³⁰, πού εἶναι μαῦρο³¹ ἢ σκοτεινοῦ χρώματος, ὅμοιο καὶ γιὰ τὰ δύο φύλα· μελαμφορῶν³² εἶναι ὁ μοναχός μελαμφοροῦσα ἡ μοναχὴ. Πρὶν ἀκόμα καθιερωθεῖ τὸ μοναχικόν ἄμφιον πολλές ἅγιες γυναῖκες, ἡ Ἀναστασία, ἡ Ἀπολλινάρια, ἡ Ἀθανασία, ἡ Εὐφροσύνη, ἡ Ἰλάρια, ἡ Θεοδώρα κ.ἄ. ἐγκαταλείποντας τὰ ἐγκόσμια ντύνονται ἀνδρικά³³. Ἡ ἁγία Μαργαρίτα ὄχι μόνο μέ ἀνδρικά ρούχα ἀλλὰ καὶ μέ ἀνδρικό ὄνομα, Πελάγιος, κλείνεται σὲ ἀνδρική μονή. Ἡ ἀνδρική περιβολὴ εἶναι βέβαια ἓνας τρόπος γιὰ νά κρύψουν τὸ φύλο τους καὶ νά μὴ σκανδαλίζουν, δηλώνει ὅμως καὶ ὅτι ἀνδρώνονται³⁴, ἀποκτοῦν ἀπόλυτη ἰσοτέλεια μέ τοὺς ἄνδρες· ἐφαρμόζουν τὸν ἴδιο ἀσκητικό κανόνα, πού ρυθμίζει τίς σχέσεις τους μέ τὸ Θεό καὶ τὰ ἄλλα μέλη τῆς ἀδελφότητος καὶ πρῶτα ἀπ' ὅλα μέ τὴν ἡγουμένη. Στὴ γαλήνη τοῦ μοναστηριοῦ, ὅπου καὶ οἱ ὁμιλίες ἀκόμη ἀπαγορεύονται *ἐξωθεν τοῦ πρέποντός τε καὶ ἀναγκαίου*³⁵, ἡ μοναχὴ ἀσκεῖ τίς ἴδιες μέ τὸ μοναχὸ ἀρετές, τὴν πενία, τὴν παρθενία, τὴν ὑπακοή, τὴν ταπείνωση.

24. Παλλαδίου, *Λαυσιακόν* 34: 162-166.

25. Λιθός σ. 135, § 53: Ἀπετάξασθε τῷ κόσμῳ καὶ τῇ κατὰ κόσμον ζωῇ· ἤρασθε τὸν τοῦ Κυρίου σταυρόν καὶ τούτῳ κατακολουθεῖν εἴλεσθε, ὡς ἐν τῷ τέλει φανεῖητε τέλειαι καὶ τῆς αὐτοῦ βασιλείας σύγκληροι γένησθε, ἔχεσθε γοῦν τῆς προθέσεως.

26. Ὅπως ἡ ἰδρύτρια τῆς μονῆς Βεβαίας Ἐλπίδος. – Βλ. H. Delehay, *Deux typica...*, 14.

27. Ὅπως ἡ ἰδρύτρια τῆς μονῆς Φιλανθρώπου Σωτήρος.

28. Ν. Βρυέννιος 83, 16 (Gautier).

29. Αὐτόθι 129, 1.

30. Ἰω. Ζωνάρας III 604 (Bonn).

31. Αὐτόθι III 733: μέλαν ἐνδύσα χρώμα· καὶ III 313: μέλαιναν ἐνδυσαμένην στολήν – Ν. Χωνιάτης 500, 88 (van Dielen) μελανειμονία.

32. Μ. Ἀπταλειάτης 59.

33. J. Anson, «The female transvestite in early monasticism», *Viator* 5 (1974) 11-12.

34. Παλλαδίου, *Λαυσιακόν*, 141, 1: 210.

35. Μ. Βασίλειος, Λόγος ἀσκητικός, *PG* 31, 873.

νεκρώνει τις κακές παρορμήσεις και τά πάθη, όργη, φθόνο, μνησικακία· καταπολεμεί την ύπερφηάνεια και τό μετεωρισμό³⁶.

Έφαρμόζοντας την ισοτέλεια τών φύλων στό μοναχισμό από τά πρώτα χρόνια της εμφάνισής του οι ιδρυτές κοινοβίων ιδρύουν όμοια μοναστήρια. Ό Παχώμιος λ.χ. ιδρύει στή Θηβαΐδα και μοναστήριον γυναικών ως τετρακοσίων, τήν αὐτήν ἔχον διατύπωσιν, τήν αὐτήν πολιτείαν³⁷. Δέ διστάζουν όμως νά ιδρύσουν και κοινά αναχωρητήρια· νυνί δέ επανελθών επί τήν πατρίδα ἡξιώθη πρεσβυτερίου, διηγείται ό Παλλάδιος στή Λαυσιακή ιστορία³⁸, συναγαγών ἀδελφότητα ἀνδρῶν τε και γυναικῶν, διά τής σεμνῆς πολιτείας και τό εαυτοῦ ἄρρεν τής επιθυμίας ἐλάσας και τό τών γυναικῶν θῆλυ τῇ ἐγκρατεΐα φιμώσας, ως πληροῦσθαι τό γεγραμμένον· «Έν Χριστῷ Ἰησοῦ οὐκ ἔνι ἄρσεν και θῆλυ». Αλλά και στό βίο της όσίας Μελανίας διαθαζόμεν ότι τήν μακαρίαν ως ἀνδρα δέχονται οι τών ἐκεῖσε ἀγιώτατοι πατέρες· και γάρ ἁλθῶς παρεληλύθει τό γυναικείον μέτρον, και φρόνημα ἀνδρεῖον μάλλον δέ οὐράνιον ἐκέκτητο³⁹. Ό Γρηγόριος Νύσσης, όταν επισκέπτεται τήν ἀδελφή του, όσία Μακρίνα, πού εἶναι ἀσθενής, βλέπει νά τόν ὑποδέχονται δύο μοναστικές κοινότητες· τό τε σύνταγμα τών ἀνδρῶν ἅπαν ἐκ τοῦ ἀνδρῶνος πρός ἡμᾶς προεχέθη... ό δέ ἐν γυναιξί τής παρθενίας χορός εὐκόσμως κατά τήν ἐκκλησίαν τήν εἰσσοδον ἡμῶν ἀνέμενε⁴⁰. Στήν πρωτοβυζαντινή ἐποχή οι ἀνδρες μπορούσαν νά επισκέπτονται τις ἀδελφές τους πού ἐμόναζαν. Τοῦτο βλέπουμε και στό Λειμωνάριον τοῦ Ἰω. Μόσχου⁴¹.

Έπειδή όμως δέν ἀρκεῖ ἡ θεωρητική θεμελίωση, γιά νά γίνουν οι ἀνθρωποι ἄγγελοι και νά κατανικήσουν τούς πειρασμούς, ὅπως ό Ἠλίας ό φιλοπάρθενος⁴² και ό εὐγενέστατος και ὁμότροπος και στιβαρώτατος Ῥουφῖνος⁴³, πολιτικές και ἐκκλησιαστικές ἀρχές ἀναγκάζονται νά ἐπέμβουν και νά ἀπαγορεύσουν τήν συνύπαρξη ἀσκητῶν και ἀσκητριῶν στήν ἴδια μονή. Ό Ἰουστινιανός στίς Νεαρές (535-546) δέν ἐπιτρέπει οὔτε νά επισκέπτονται οι ἀνδρες γυναικεῖα μοναστήρια οὔτε οι γυναῖκες ἀνδρικά⁴⁴. Όμοιες ἀπαγορεύσεις θεσπίζουν τούς

36. Αὐτόθι, PG 31, 864-873. Πθ. Νεῖλον Ἀγκύρας PG 79, 1145 ἔ. και Εὐάγριον τόν Ποντικόν, PG 40, 1252-1264.

37. Παλλάδιου Λαυσιακόν, 33, 1-3: 160.

38. Αὐτόθι, 49, 10-15: 240.

39. Βίος τής όσίας Μελάνης, Sources Chrétiennes 90, 200-202: 39 (Gorce).

40. Ἐπιστολή εἰς τόν βίον τής όσίας Μακρίνης, Sources Chrétiennes 178, 194: 16, 2-6. Πθ. σ. 258: 37, 11-13 (Maraval).

41. PG 87 3, 2992 ἀπήλθεν ό ἐπίσκοπος εἰς τό μοναστήριον, εἰς ἐπίσκεψιν τής ἀδελφῆς αὐτοῦ.

42. Παλλάδιου, Λαυσιακόν, 29: 144-146.

43. Αὐτόθι 46, 5: 224.

44. Nov. CXXIII, 36, 26-29 (Schoell-Kroll): κατ' οὐδένα δέ τόπον τής ἡμετέρας πολιτείας

επόμενους αιώνες και συνοδικοί κανόνες, όπως ο 41ος της *ἐν Τρούλλῳ* Συνόδου (691/692) και ο 20ός της Β' Συνόδου της Νικαίας (787), και ο πατριάρχης Νικηφόρος (806-815)⁴⁵, που δικαιολογεῖ και τὴν ἐγκατάλειψη ἀκόμα τῆς μονῆς ἀπὸ τοὺς μοναχοὺς, ἐφόσον τὴ μονὴ ἐπισκέπτονται γυναῖκες!!

Παρά τὶς ἀπαγορεύσεις ὅμως τὰ κείμενα μαρτυροῦν τὴν συνύπαρξη ἀνδρῶν και γυναικῶν στὶς μονές ὄχι μόνον τῶν αἰρετικῶν, Μεσσαλιανῶν και Βογομήλων, ἀλλὰ και τῶν Ὀρθοδόξων μέχρι και τὰ τελευταῖα χρόνια τῆς Ὑστεροβυζαντινῆς περιόδου. Ὅπως λ.χ. στή μονὴ ποὺ ἱδρυσε ὁ πατριάρχης Ἀθανάσιος ὁ Α' (1289-1292· 1303-1309)⁴⁶, στή μονὴ Φιλανθρώπου, ὅπου ἐμόναζε ὁ Νικηφόρος Χοῦμνος, ὡς μοναχός Ναθαναήλ, μετ' τῆ σύζυγό του, κ.ἀ.⁴⁷

Μετ' τὴν ἐμφάνιση τοῦ θεσμοῦ τῆς Χαριστικῆς (δωρεᾶς)⁴⁸ *χαριστικάριος* ἢ *χαριστικαρία* χωρὶς καμμιά διάκριση ἀναλαμβάνει γυναικεῖα ἢ ἀνδρική μονή. Καὶ αὐτὸ ὅμως δέν εἶχε, φαίνεται, ἀγαθὰ ἀποτελέσματα· καὶ τὸ ἐστὶν τούτων *ἀσεμνότερόν τε καὶ ἀπρεπέστερον, γυναῖκες μὲν ἀνδρῶν ἐπιστατοῦσι φροντιστηρίων, ἄνδρες δὲ γυναικείων φροντίζουσι· λύκοι, φασίν, ἄρνας ποιμαίνοντες, ἢ καὶ πῦρ εἰς χόρτον ἐπαφιέμενοι*· γράφει ὁ πατριάρχης Ἀλέξιος ὁ Στουδίτης (1025-1043)⁴⁹ *περὶ τῶν διὰ δωρεᾶς λαμβανόντων μοναστήρια*.

Διαπιστώνοντας τὶς ἀνθρώπινες ἀδυναμίες οἱ Βυζαντινοὶ θεσπίζουν τὸ ἄβατον τῶν μονῶν, ἀνδρικῶν και γυναικειῶν⁵⁰ μὴ διακρίνοντας καμμιά διαφορά μεταξὺ τῶν φύλων ὡς πρὸς τὴ δυνατότητα ἐφαρμογῆς τῶν ἱερῶν κανόνων. Οἱ μοναχές, ὅπως και οἱ μοναχοί, εἶναι λοιπὸν ὑποχρεωμένες νὰ ἐκτελοῦν μόνες κάθε εἶδους ἐργασία, πνευματική, καλλιτεχνική, χειρωνακτική. Ἡ *μονάζουσα*, ὅπως και ὁ *μονάζων*, πρέπει νὰ γνωρίζει ἀνάγνωση και γραφή, ὥστε νὰ καταρτίζεται μελετώντας τὴν Ἀγία Γραφή, ἀγιολογικά και ἄλλα ψυχωφελῆ κείμενα και νὰ ὑπηρετεῖ ὡς ἀναγνώστρια στὸ ναό⁵¹. Ἄν ἔχει τὸ χάρισμα τῆς καλλιγραφίας και ἡ μονὴ διαθέτει καλλιγραφικὸ ἐργαστήριον, βοηθεῖ

ἐν ἐνὶ μοναστηρίῳ μοναχοὺς και μοναστρίας οἰκεῖν ἢ τὰ λεγόμενα διπλὰ εἶναι μοναστήρια συγχωροῦμεν.

45. R. Janin, «Le monachisme byzantin...», 7-8.

46. Αὐτόθι, 43-44.

47. Αὐτόθι.

48. Σ. Βαρναλίδης, *Ὁ θεσμός τῆς Χαριστικῆς (δωρεᾶς) τῶν μοναστηρίων εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς*, Θεσσαλονίκη 1985, 49-50.

49. Γ. Α. Ράλλης - Μ. Ποτλῆς, *Σύνταγμα τῶν θείων και ἱερῶν κανόνων*, V, 22, 1-4 - V. Grumel, *Regestes des actes des patriarches*, n° 833.

50. Κεχαριτωμένης δ', σ. 39, 329: ἄβατον αὐτήν, ὡς εἴρηται, ἀνδράσι διαφυλάττουσα· θλ. και ιζ', σ. 61, 743-744: ἄβατον γάρ τοῦτο παντάπασιν ἀνδράσιν ἢ βασιλείᾳ μου διορίζεται και κεκλεισμένον διηγεκώς· πθ και οε', σ. 131.

51. Αὐτόθι λθ', σ. 81, 1127.

καί στήν αντιγραφή βιβλίων. Οἱ ἀγράμματα δόκιμοι μοναχέες φοιτοῦν σέ σχολεῖα τῶν μονῶν⁵². Ἀλλά καί γνώσεις λογιστικῆς ἀπαιτοῦνται ἀπό τῆς μοναχῆς, πού θ' ἀναλάβει τό διακόνημα τῆς οἰκονόμου ἢ τῆς δοχειαρίας, γιά τήν ὀρθή διαχείριση τῶν οἰκονομικῶν τῆς μονῆς⁵³ καί μουσικῆς γνώσεις, ἐκτός ἀπό τήν ὡραία φωνή, ἀπό τήν ψαλμωδῶ, ὥστε νά μπορεῖ *ἐμμελέστερόν τε καί ἐπιστημονικώτερον μελῶδειν καί ψάλλειν*⁵⁴. Ἐξίσου ὅμως ἀπαραίτητες εἶναι καί αἱ *διακονίαι* πού ἀποβλέπουν στή διατήρηση τῆς καθαριότητος τῆς μονῆς⁵⁵, ἡ κατασκευῇ ἐνδυμάτων, ἡ παρασκευῇ φαγητοῦ, ἀλλά καί χειροτεχνημάτων, πού μέ τήν πώληση συνεισφέρουν στήν αὔξηση τῶν ἐσόδων τῆς μονῆς. Σέ πολλές μονές γίνεται ἐναλλαγή διακονημάτων *πρός παντοῖον καταρτισμόν*⁵⁶. Ἡ ἐκτέλεση «ταπεινῶν» διακονημάτων συντελεῖ στήν ταπείνωση, πού εἶναι πρωταρχική ἀρετή τοῦ μοναχοῦ, ἄλλοτε ὅμως ἐπιβάλλεται καί ὡς τιμωρία⁵⁷.

Ἡ μονάζουσα εἶναι *ἡγουμένη (ἀφηγουμένη, καθηγουμένη) ἢ προεστῶσα, οἰκονόμος, ἐκκλησιάρχισσα, δοχειαρία, κελλαρίτις, σκευοφυλάκισσα, πυλωρός, ἐπιστημονάρχισσα, συνεκκλησιάρχισσα, τραπεζαρία, οἰνοχόη, ὠρειαρία* κ.ἄ. Καθῆκον ἔχει νά ἐκτελεῖ ὑπεύθυνα τό ἔργο πού ἀναλαμβάνει⁵⁸. Κατά τή διάρκεια ὁμαδικῆς ἐργασίας γίνεται καί ἀνάγνωση κειμένου, ὅπως καί κατά τή διάρκεια τοῦ φαγητοῦ⁵⁹, ὥστε νά μήν παραμελεῖται ἡ ψυχική κατάρτιση⁶⁰, ἐπειδὴ οἱ μονές εἶναι *τόποι ἀσκητῶν καί οὐχί πραγματευτῶν*.

Παρόλο ὅτι ἀναγνωρίζεται ἡ δυνατότητα νά γίνει ἡ γυναῖκα *ισάγγελος* καί *ἀγία*, ἡ ἱερωσύνη παραμένει προνόμιο τῶν ἀνδρῶν. Οἱ γυναικεῖς μονές χρειάζονται ἱερεῖς γιά τήν τέλεση τῆς θείας λειτουργίας καί τῶν μυστηρίων. Τό τυπικό τῆς μονῆς τῆς *Βεθαίας*

52. Ἀ. Γερομίχαλος, «Ὁ μοναχικός βίος. Ἱστορική αὐτοῦ ἐξέλιξις», *ΕΕΘΣΠΘ* 5 (1960) 4.

53. Κεχαριτωμένης ιδ', σ. 57, 677: τά δέ λογάρια εἰσκομίζεσθαι τῇ μονῇ καί παρουσία τοῦ οἰκονόμου ταῦτα παραδίδοσθαι τῇ καθηγουμένῃ καί τῇ δοχειαρίᾳ δι' ἀποδείξεως αὐτῶν σημειουμένης παρ' αὐτῶν.

54. Βεθαίας Ἐλπίδος, σ. 46, § 50.

55. Αὐτόθι, σ. 47, § 52: μηδέν ἀπρεπές, μηδέν ἀκόσμητον εἶη, μηδέν τι τό σύνολον ἀτμηλήτον.

56. Κεχαριτωμένης κε', σ. 71, 943-946: καί παρακαλῶ ὁλοψύχως τῶν διακονιῶν ἔχεσθαι καί μὴ ὀλιγωρεῖν ἢ ἀπογινώσκειν ὡς τήν ἑαυτῶν ἀπολωλεκυίας ὠφέλειαν, ἀπολιμπανομένας τῶν θείων συνάξεων ἐκ τῆς εἰς τὰς διακονίας ἀσχολίας, ἀλλ' εὐθύμως μάλλον ἔχειν καί χαρμοσύνης διακελεύομαι. Πθ. Ἰσαάκ τοῦ Σύρου, Ἀσκητικά, σ. 197.

57. Μ. Βασίλειος, Λόγος Ἀσκητικός, *PG* 31, 876.

58. Κεχαριτωμένης ιη', σ. 65, 807-810. — Τοῦ Βουζῆ 186: μετὰ πάσης ἀγάπης καί καθαρότητος διακονεῖν.

59. Κεχαριτωμένης μ', σ. 89, 1270-1271. — Πθ. ς', σσ. 41-43.

60. Μ. Βασίλειος, Λόγος Ἀσκητικός, *PG* 31, 645: ἵνα γένηται εὐπρόσδεκτος ἡ διακονία σου ἅλατι ἡρτυμένη.

Ἐλπίδος⁶¹ ὀρίζει νά τελεῖται ἡ λειτουργία *τετράκις τῆς ἐβδομάδος* καί ἡ ἐξομολόγηση κάθε μέρα!! Ἡ ἡγουμένη, ὅπως καί ὁ ἡγούμενος πού δέν εἶναι ἱερεὺς, μπορεῖ νά συμβουλευθεῖ τή μοναχή, δέν ἔχει ὅμως τή δυνατότητα νά δώσει ἀφεση⁶². Ὅλα τά τυπικά τῶν γυναικείων μονῶν συμφωνοῦν, ὅτι οἱ ἱερεῖς πού προσέρχονται σέ γυναικεία μονή πρέπει νά εἶναι ἡλικιωμένοι καί νά διακρίνονται γιά τήν ἐνάρετη ζωὴ τους⁶³. Κατά τό τυπικό τῆς μονῆς Βαιοναίας⁶⁴ ὁ πνευματικός μένει στό Νάρθηκα καί μόνον, ὅταν κάνει πολύ κρύο, μπαίνει στή μονή. Δέν εἶναι ἱερομόναχος ἀλλά κοσμικός ἱερέας, ἔγγαμος, κατά τό ἴδιο τυπικό⁶⁵, ὅπως καί κατά τό τυπικό τῆς *Βεθαίας Ἐλπίδος*⁶⁶. Οἱ ἱερεῖς μπορεῖ νά εἶναι δύο (*Κεχαριτωμένης*⁶⁷, *Κοσμᾶ καὶ Δαμιανοῦ*⁶⁸), ἢ καί τέσσερες (*Λιβός*⁶⁹), ἔνας ὅμως μόνο εἶναι ὁ πνευματικός, πού ἔρχεται μία φορά τό μήνα καί μένει τρεῖς μέρες⁷⁰. Τό τυπικό τῆς μονῆς *Κεχαριτωμένης* φτάνει στήν ὑπερβολή ἀπαιτώντας οἱ ἱερεῖς νά εἶναι ὄχι μόνον ἱερομόναχοι, *αἰδέσιμοι*, ἀλλά καί εὐνούχοι⁷¹!

Εὐνούχος, κατά τό τυπικό τῆς ἴδιας μονῆς, πρέπει νά εἶναι καί ὁ οἰκονόμος⁷². τοῦτο προτιμᾶται καί στίς μονές *Λιβός* καί *Κοσμᾶ καὶ Δαμιανοῦ*⁷³. Σέ ἄλλα ὅμως μοναστήρια (*Βεθαίας Ἐλπίδος*⁷⁴, *Βαιοναίας*⁷⁵) τό διακόνημα τῆς οἰκονομίου ἀναλαμβάνουν μία ἢ δύο ἀπό τίς πῖο ἀξιόσεβαστες ἀδελφές, πού ἐκλέγονται ἀπό τήν ἡγουμένη ἢ ἀπό τό σύνολον τῆς μοναστικῆς κοινότητος.

61. Βεθαίας Ἐλπίδος, σ. 65, § 79: Τετράκις μέντοι τῆς ἐβδομάδος ἐν ὑμῖν τὴν θυσίαν ὁ ἱερεὺς ἀνοίσει Θεῷ τὴν ἀναίμακτον· ἡμέραι δὲ τῆς θυσίας ἔσονται ταύτης ἡ Τρίτη καὶ ἡ Πέμπτη, πρὸς δὲ τῇ Κυριακῇ καὶ τὸ Σάββατον.

62. Θεοδώρου τοῦ Βαλαμῶνος, *Ἀποκρίσεις*, Ράλλη - Ποτλῆ, *Σύνταγμα τῶν θείων...*, IV, 464, 477.

63. Βεθαίας Ἐλπίδος, σ. 65, § 79: οὐ νέαν ἄγων τὴν ἡλικίαν ἀλλὰ πρὸς αὐτὸ τό γῆρας ἤδη κατηντηκώς.

64. 103, 107.

65. 106-107.

66. Σελ. 65, § 79: Ὁ ἱερεὺς δὲ οὗτος πρῶτα μὲν σύνοικον ἔννομον ἔχειν ὀφείλει.

67. *Κεχαριτωμένης* ιε', σ. 59: Καὶ ἱερέας εἶναι δεῖ περὶ τὴν μονὴν δύο.

68. *Κοσμᾶ-Δαμιανοῦ*, σ. 139, § 59.

69. *Λιβός*, σ. 110, § 6: τέτταρας δ' αἰεὶ τὴν μονὴν ἔχειν παρακελεύομαι.

70. Αὐτόθι, σσ. 112-113, § 11: κατὰ δὲ μῆνα τάττω φοιτάν, τρεῖς καὶ οὐ πλείους ἡμέρας προσκαρτερεῖν.

71. *Κεχαριτωμένης* ιε', σ. 59, 708-711: μοναχοὺς, εὐνούχους, τὸ αἰδέσιμον ἀπὸ τῆς πολιτείας ἔχοντας... ἀπορία δὲ τούτων καὶ μὴ μοναχοὺς, εὐνούχους δὲ μεμαρτυρημένους ἐπ' ἀρετῇ καὶ θεοσεβείᾳ.

72. Αὐτόθι ιδ', σ. 55: Περί τοῦ οἰκονόμου δεῖν εἶναι ἐν τῇ μονῇ εὐνούχον καὶ σεμνοῦ θίου.

73. *Κοσμᾶ καὶ Δαμιανοῦ*, σ. 139, § 59: τὸν οἰκονόμον παραπλησίως τῶν εὐνούχων ἢ καὶ τῶν σεμνοτέρων ἄλλως ἀνδρῶν ἐπιλέγεσθαι.

74. Σελ. 48-49, § 54-55.

75. Σελ. 108. Στὴ μονὴ αὕτῃ οἱ οἰκονόμοι εἶναι δύο.



Τά συμφέροντα τῆς μονῆς, πνευματικά καί ὕλικά, φροντίζει ὁ ἔφορος, πού εἶναι κατὰ κανόνα στενός συγγενής τῶν ιδρυτῶν τῆς μονῆς· *τίς ἕτερος πλὴν τῶν ἐμῶν ἐπιποθῆτων υἱῶν, κληρονόμων καὶ διαδόχων ὄντων*; ὀρίζει ἡ ιδρύτρια τῆς μονῆς Βεθαίας Ἐλπίδος⁷⁶. Στὴ μονή τοῦ Λιβός εἶναι ὁ αὐτοκράτορας⁷⁷. Ὁ ἡγούμενος τῆς μονῆς Ἀρειας εἶναι καὶ ἔφορος τῆς γειτονικῆς γυναικείας μονῆς τοῦ Βούζη· ἐπιτρέπεται ὅμως νά μπεῖ σ' αὐτὴ 1-2 φορές τὸ χρόνο⁷⁸. Γενικά ἐπικρατεῖ ἡ γνώμη ὅτι καὶ τῆς ἐξ ἀνθρώπων ἐφορείας καὶ ἐπικουρίας ἔστιν ὅτε καὶ μᾶλλον ἡ ἀσθενῆς φύσις χρῆζει καὶ γυναικεία⁷⁹.

Ἀπαραίτητη θεωρεῖται καὶ ἡ παρουσία γιατροῦ μιά φορά τὴν ἐβδομάδα κατὰ τὸ τυπικὸ τῆς μονῆς τοῦ Λιβός⁸⁰. Τό τυπικὸ τῆς Βεθαίας Ἐλπίδος ἀπαιτεῖ αὐτόν *ὁμοῦ μὲν εὖ ἔχοντα τῆς τέχνης ὁμοῦ δέ καὶ πολλῇ εὐλαθεῖα συζῶντα*⁸¹. τὸ αὐστηρότερο ὅμως ὅλων τυπικῶν τῆς Κεχαριτωμένης ὀρίζει καὶ αὐτόν *εὐνοῦχον ἢ γηραιόν*⁸².

Ἄνδρες χρησιμοποιοῦσαν καὶ γιὰ τοὺς χοροὺς τῶν ψαλτῶν οἱ γυναικεῖες μονές. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ γυναῖκες δὲν ἀπεδείχθησαν περισσότερο ἐγκρατεῖς ἀπὸ τοὺς ἄνδρες^{82α}, τὰ τυπικά τῶν γυναικείων μονῶν ἀνέθεσαν καὶ αὐτό τὸ διακόνημα σὲ ἀδελφές. *Ψαλτωδούς δέ τοὺς οὕτωςί πως καλλιφώνους καλουμένους ἐν οὐδεμιᾷ τῶν ἑορτῶν ἐπιχωριάζειν διακελεύομαι, ἀλλ' αὐταί... αἱ μοναχαί... τὰ τῶν ὑμνωδιῶν ἐκπληροῦντων, ὀρίζει τὸ τυπικὸ τῆς μονῆς τοῦ Λιβός*⁸³. Μοναχές ὀρίζουν νά ψάλλουν καὶ τὰ τυπικά Κεχαριτωμένης καὶ Φιλανθρώπου ἀποκλείοντας αὐστηρὰ τοὺς ἄνδρες⁸⁴.

Ἄλλ' ὅταν οἱ μοναχές δὲν ἐπαρκοῦν γιὰ ὅλες τίς ἐργασίες, πού εἶναι ἀναγκαῖες γιὰ τὴ συντήρηση τῆς μονῆς, προσλαμβάνουν καὶ λαϊκοὺς ἐργάτες (μονὴ Βαιοναίας) ἢ ἐργάτριες (Κεχαριτωμένης), τίς

76. Βεθαίας Ἐλπίδος, σ. 30, § 19.

77. Σελ. 108, § 3: ὁ πρὸς τοῦ μόνου δυνάστου Θεοῦ τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ κράτος λαχών.

78. ΜΜ V, 179-180: ἐγχωροῦμεν δὲ τὸν καθηγούμενον τῆς αὐτῆς ἀνδρῶς μονῆς ἐπ' ἀδείας ἔχειν ἐπιτηρεῖν τὸν οἰκονομοῦντα τὰ τῆς γυναικείας μονῆς, εἴπερ καὶ ἡ καθηγουμένη καὶ αἱ λοιπαὶ μοναχαὶ τοῦτο βούλιντο· ὡς ἔφορον γάρ αὐτόν οἰοῖναι βουλόμεθα εἶναι... ἀπαξ μὲντοι τοῦ χρόνου, εἴτε καὶ δις παραβάλλειν τοῦτον τῷ μοναστηρίῳ.

79. Βεθαίας Ἐλπίδος, σ. 29, § 18. Πθ. Λιβός 108, § 3: γυναικῶν τῆς ἀπαλῆς καὶ ἀσθενοῦς φύσεως καὶ ἰσχυρὰς ἐπικουρίας δεόμενον, ἅτε καὶ εἰθισμένων οἰκουρίᾳ καὶ τῇ ταῖς γυναιξὶ πρεπωδεστάτῃ σιγῇ.

80. Αὐτόθι, σ. 125, § 35.

81. Βεθαίας Ἐλπίδος, σ. 70, § 90.

82. Κεχαριτωμένης νζ', σ. 107, 1571-1574: Ἀναγκαῖον δέ ἐστί τῇ μονῇ ἡμῶν ἐνδημεῖν καὶ τινα ἱατρῶν διὰ τὴν τῶν ἀσθενουσῶν ἀδελφῶν ἐπιμέλειαν καὶ ἐπίσκεψιν, εὐνοῦχον ἢ γηραιόν, παραβάλλοντα τῇ μονῇ καὶ ἐπισκεπτόμενον τὰς ἀσθενούσας καὶ κατάλληλα τοῖς νοσήμασι τὰ τῆς θεραπείας εἰσφέροντα.

82α. Παλλαδίου, *Λαυσιακόν* 69: 282.

83. Σελ. 128, § 39.

84. Κεχαριτωμένης σε', σ. 131, 1962: οὐδὲ ψάλτας ἐν ἡμέρᾳ τυχόν ἑορτῆς.

υπουργισσες, όπως ονομάζονται στο τυπικό⁸⁵. Τοῦτο συνέβαινε καί στά ἀνδρικά μοναστήρια. Στόν ξενώνα λ.χ. τῆς μονῆς Παντοκράτορος ὑπηρετεῖ *σαπωνίστρια*⁸⁶.

Ἡ μοναστική ζωή, ὅπως διαμορφώθηκε στή Βυζαντινὴ Ἀνατολή, δέν ἀποσκοποῦσε στήν κοινωνικὴ προσφορά, ἀλλὰ στήν τελείωση καί τῇ σωτηρίᾳ τοῦ μοναχοῦ. Ὁ ἀσκητικὸς βίος ἕνα σκοπὸν ἔχει, τὴν τῆς ψυχῆς σωτηρίαν γράφει ὁ Μ. Βασίλειος⁸⁷. *ζήλωσον ἃ θέλεις, ἡ διάκονος ἔσο πτωχῶν ἢ ἐραστῆς δογμάτων Χριστοῦ*⁸⁸. Ἄν καὶ ἀναγνωρίζει πάντα τὴν ὑπεροχὴ τοῦ θεωρητικοῦ βίου⁸⁹ ὁ κατ' ἐξοχὴν πρακτικὸς ἱεράρχης γράφει σὲ ἄλλο σημεῖο τῶν ἀσκητικῶν διατάξεων: *εἰ δὲ δύνῃσαι ἀμφοτέρω ζηλῶσαι ἐκατέρωθεν ἀποφέρῃ τὸν καρπὸν τῆς σωτηρίας*⁹⁰. Ἡ πρὸς τοὺς ἄλλους φιλανθρωπία ἀποτελεῖ διαρκὴ προσπάθεια τῶν μοναχῶν⁹¹. Οἱ μονές, ἀνδρικές καί γυναικείες, συντηροῦν νοσοκομεῖα, γηροκομεῖα, ὀρφανοτροφεῖα, σχολεῖα, οἴκους τυφλῶν, καὶ ἄλλα φιλανθρωπικὰ ἰδρύματα μέ ἐξοδὰ τους, ἀλλὰ σ' αὐτὰ δέν ὑπηρετοῦν μοναχοὶ καὶ μοναχές ἀλλὰ λαϊκοί. Ἡ μονὴ Παντοκράτορος χρησιμοποιεῖ γυναῖκας *σεμνάς καὶ κοσμίας καὶ τῇ ἡλικίᾳ καὶ τῷ ἡθει πεπολυμέννας*⁹². Στόν ξενώνα τῆς ἴδιας μονῆς θεραπεύονται καὶ γυναῖκες ἀσθενεῖς· *ταῖς δὲ γυναιξὶ ταῖς νοσοῦσαις ἀφορισθῆσονται κλῖναι δώδεκα*⁹³. Τὶς ἀσθενεῖς θεραπεύει *ἱατρός* ἀλλὰ καὶ *ιάτραινα*, πού ἔχουν τὴν ἴδια ἀμοιβή· *τὴν ἱάτραιναι νομίσματα ὅμοια τρία*⁹⁴. Στὸ θεραπευτικὸ ἔργο συνεπικουροῦν ὁ *ὑπουργός*⁹⁵ καὶ ἡ *ὑπουργισσα*⁹⁶.

Ἡ ἡγουμένη ἔχει τὴν εὐθύνη ὅλων^{96α} καὶ φροντίζει *τά σεμνά τῆς κατὰ Θεὸν φιλοσοφίας διδάγματα παραδιδόναι ταῖς ἄλλαις κὰν τοῖς κρείττοσιν ἐργοῖς αὐτὰς ὁδηγεῖν*⁹⁷. Τὸ τυπικὸ τῆς Βεβαίας Ἐλπίδος θέλει τὴν προκαθημένην *πείθουσαν, οὐ βιάζουσαν καὶ βραχέα μὲν λόγῳ περὶ ἀρετῆς, πολλὰ δὲ ταῖς καλαῖς ἐργασίαις διδάσκουσας*⁹⁸.

Οἱ γυναικεῖες μονές ἔχουν τὴ δυνατότητα νὰ εἶναι *αὐτεξούσιοι* καὶ

85. Κεχαριτωμένης ε', σ. 41, 371-374: τῶν ἐξ ὑπουργισσῶν ... μὴ ἀρκουσῶν, καὶ ἐτέρα μία εἴτε καὶ δύο παραληφθῆσονται.

86. P. Gautier, «Le Typikon du Christ Sauveur Pantocrator», *REB* 32 (1974) 103, 1242.

87. Λόγος ἀσκητικὸς, *PG* 31, 881.

88. Ἀσκητικὰ διατάξεις, *PG* 31, 1328 B.

89. Λόγος Ἀσκητικὸς, *PG* 31, 877: Προσευχῆς καιρὸς ἔστω ἅπας ὁ βίος.

90. Ἀσκητικὰ Διατάξεις, *PG* 31, 1328 C.

91. Ὅροι κατὰ πλάτος, *PG* 31, 1025.

92. P. Gautier, «Le Typikon...», 77, 786-787.

93. Αὐτόθι 83, 910.

94. Αὐτόθι 101, 1198.

95. Αὐτόθι 85, 940· 91, 1036· 101, 1211, 1214.

96. Αὐτόθι 85 940, 943· 91, 1037· 101, 1211, 1214.

96α. Βεβαίας Ἐλπίδος, σ. 41, § 38.

97. Αὐτόθι, σ. 32, § 24.

98. Αὐτόθι.

αυτοδέσποτοι ὅπως καὶ οἱ ἀνδρικές⁹⁹. *Πρό πάντων μέν οὖν τῶν ἄλλων κυρίαν βουλόμεθα τὴν παρ' ἡμῶν ἀνεγερθεῖσαν ταύτην τῇ Θεοτόκῳ μονῇ καὶ ἔλευθέραν πάντῃ καὶ ἀκαταδούλωτον εἶναι τε καὶ μένειν παντὶ χρόνῳ τῆς κάτω δυναστείας καὶ αὐθεντίας, ὀρίζει τό τυπικὸ τῆς Βεθαίας Ἐλπίδος¹⁰⁰. Ἐλευθέραν εἶναι καὶ αὐτοδέσποτον... μῆτε βασιλικοῖς ἢ ἐκκλησιαστικοῖς ἢ προσωπικοῖς ὁδεγήποτε ὑποτιθεμένην δικαίοις, θεοπίζει τό τυπικὸ τῆς Κεχαριτωμένης¹⁰¹. εἶναι τό τοιοῦτον σεμνεῖον ἐλεύθερον πάσης ἐκκλησιαστικῆς τε καὶ ἀρχοντικῆς χειρός εἰς τόν αἰῶνα τόν ἅπαντα, διατάζει ὁ ἐπίσκοπος Ἀργους καὶ Ναυπλίου Λέων γιά τή μονή τῆς Θεοτόκου τοῦ Βούζη¹⁰². Παρόμοιες διατάξεις περιέχουν καὶ τὰ τυπικά τῶν ἄλλων γυναικείων μονῶν, ὅπως τῆς μονῆς τοῦ Λιβός¹⁰³. Ἐλεύθερες ἀπό βασιλική, ἐκκλησιαστική ἢ ἄλλη ἐξουσία οἱ γυναικεῖες μονές ἐφαρμόζουν, ὅσα καθορίζουν οἱ ἰδρυτές καὶ οἱ ἀπόγονοί τους.*

Πολλά μέλη τῆς ἀρχουσας τάξης οἰκεία βουλήσει καὶ προαιρέσει ἢ ἀναγκαστικά περνοῦν μεγάλο ἢ μικρό μέρος τῆς ζωῆς τους στό μοναστήρι. Στὴν ἡσυχία τῆς μονῆς ὁ Ζωναρᾶς συνδυάζοντας τό *ἔργον* καὶ τό *πάρεργον*¹⁰⁴, συντάσσει τὴν *Ἐπιτομήν Ἱστοριῶν*, ἀλλὰ καὶ ἡ Ἄννα Κομνηνὴ συγγράφει τὴν *Ἀλεξιάδα*. Σέ ὅμοιο χώρο λίγους αἰῶνες πρὶν ἢ Κασσιανὴ ἢ Κασσία εἶχε συνθέσει τοὺς περίφημους στίχους τῆς.

Πολύ λιγότεροι βέβαια συγγραφεῖς, συνθέτες, ζωγράφοι, καλλιγράφοι ἀριθμοῦνται στὰ γυναικεῖα μοναστήρια, ἀπὸ ὅσους μαρτυροῦνται στὰ ἀνδρικά. Τοῦτο εἶναι φυσικό, ἐφόσον ἡ βυζαντινὴ κοινωνία δέν προσέφερε στὶς γυναῖκες τίς ἴδιες εὐκαιρίες νὰ καλλιιεργήσουν τίς καλλιτεχνικές καὶ ἄλλες κλίσεις τους. Ὅσο κι ἂν προσπαθοῦσε νὰ μένει ἐκτός τοῦ κόσμου τούτου, ἡ μοναδικὴ κοινωνία ἀντικατοπτρίζει τὴν κοινωνικὴ σύνθεση, γιὰτὶ ἀπὸ τὴν κοινωνία προέρχονται καὶ τὰ μέλη τῆς μοναστικῆς κοινότητος. Ὡς πρὸς τὴν καλλιέργεια ὁμως τῶν ἡθικῶν ταλάντων, τῶν ἀρετῶν, ἔχουμε ἀπόλυτη ἰσοτέλεια. Ἡ ἀνθρώπινη ψυχὴ, χωρὶς φύλο, φτάνει ἐλευθερωμένη στὴν ἀλλοτρίωση, αἰχμαλωτίζεται ἀπὸ κάποιον πού ἀγαπάει¹⁰⁵, εἶναι μοναδική, ὄχι μόνη, μέσα στό σύμπαν, ἐπαναπαύεται στὴν ἀγκαλιά τοῦ οὐράνιου πατέρα·

99. Ἡ μονὴ λ.χ. Παντοκράτορος, πού ἰδρύθηκε τό 1136 ἀπὸ τὸν Ἰωάννη Κομνηνὸ. Βλ. P. Gautier, «Le Typikon...», 127, 1613-1620: ὑπὸ μηδεμίαν ἐξουσίαν τελοῦσα... αὐτοδέσποτος, αὐτεξούσιος.

100. Σελ. 27, § 14.

101. Κεφ. α', σ. 29, 180-185.

102. F. Miklosich - J. Müller, *Acta et diplomata ...* V 178. Πθ. 188.

103. Σελ. 106-107, § 1.

104. Ἰω. Ζωναρᾶς, Προοίμιον I 3-4 (Bonn).

105. Βεθαίας Ἐλπίδος, σ. 21, § 3: ἐρωτικῶς δέ ἔχεται ὁ φιλόθεος... τοῦ θεοῦ.

καθοδηγείται από τόν ἡγούμενο ἢ τήν ἡγουμένη¹⁰⁶, ὅσιες μορφές, ποῦ τή στηρίζουν στόν *ἀγῶνα τόν καλόν*.

RÉSUMÉ

Agnès Basilikopoulou, *Monachisme: l'égalité totale des sexes*.

Durant toute la vie de l'État byzantin, vie de onze siècles, la situation sociale de la femme est plus conforme à l'esprit de l'Ancien Testament qu'aux paroles de l'apôtre des Gentils: *personne n'a du mâle et de la femelle*. En puisant de sources littéraires, discours et correspondance des Pères, textes hagiographiques et historiques, actes des Synodes et, avant tout, chartes de fondation (*typica*) des monastères, l'auteur prouve que le monachisme est le seul aspect de la vie, où se présente théoriquement et pratiquement l'égalité totale des sexes. En soumettant le corps à l'âme l'être humain perd le sens de la différencion des sexes, dont Adam et Eve ont pris conscience après la chute du Paradis.

106. Παλλαδίου *Λαυσιακόν* 59, 1: 260, 6-7.